

ETICA ÎN NOUA ECONOMIE

**ALINA-CRISTINA GRĂNICERU
JIANU-DANIEL MUREȘAN**

ETICA ÎN NOUA ECONOMIE

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2013**

Colecția ȘTIINȚE ECONOMICE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Angelica Mălăescu

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GRĂNICERU, ALINA-CRISTINA

Etica în noua economie / Alina-Cristina Grăniceru,
Jianu-Daniel Mureșan. - București : Editura Universitară,
2013

ISBN 978-606-591-791-0

I. Mureșan, Jianu-Daniel

174:33

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786065917910

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2013
Editura Universitară
Director: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

- Cuprins -

Introducere	7
Cap. 1 – Etica afacerilor, concept interdisciplinar	9
1.1. Sociologia și Economia – o filiație istorică	9
1.1.1. Sociologia – rădăcină a științelor umaniste	9
1.1.2. Fundamente sociologice ale Economiei	11
1.2. Elemente de sociologie a afacerilor	16
1.2.1. Sociologia organizațională și eficiența economică	16
1.2.2. Dimensiuni praxiologice ale sociologiei manageriale ..	23
1.2.3. Relevanța tehnicilor sociologiei manageriale	33
Cap. 2 – Dimensiuni istorice și contemporane ale conceptului de etică	35
2.1. Etica, definiții și sfera ei de cuprindere	35
2.2. Teoria și practica eticii în diferite țări	40
2.3. Logica „trinomialului E”: Etică-Eficiență-Echitate	43
Cap. 3 – Etică și Non-etică în era globalizării	51
3.1. Problematika eticii în economia contemporană	51
3.1.1. Etica responsabilității în afaceri	51
3.1.2. Modele de comportament antreprenorial în relație cu etica	55
3.2. Globalizarea: glocalizare vs. globalizare	60
3.3. Piața globală și consumerismul etic	64
3.4. Derivate non-etice în afacerile internaționale	70
3.4.1. Corupția: cauze și sindroame specifice	70
3.4.2. Frauda corporatistă: mecanismul de funcționare și modalități de combatere	74
3.5. Etica în contextul imperativului dezvoltării durabile	77
3.6. Etica în criză	80
Cap. 4 – Etica comunicării: element esențial al logisticii în afaceri	86
4.1. Dimensiuni ale comunicării în era afacerilor globale	86
4.1.1. Comunicarea: elemente și cerințe generale	86
4.1.2. Elemente de comunicare organizațională	90
4.1.3. Comunicarea interculturală	93

4.2. Etica comunicării manageriale	98
4.3. Etica în marketing și publicitate	103
4.4. Etica în raport cu mijloacele și canalele moderne de comunicare în afaceri	106
Cap. 5 – Manipularea ca dimensiune non-etică a comunicării în afaceri	113
5.1. Tipologia manipulării. Metode și tehnici de rezistență la manipulare	113
5.2. Etica negocierii în afaceri	118
Cap. 6 – Studiu privind etica managerială în România	125
6.1. Coordonatele studiului și metoda utilizată	125
6.2. Analiza și interpretarea rezultatelor	132
Concluzii	153
Anexa	157
Bibliografie selectivă.....	161

Introducere

Nicio instituție creată de om nu poate funcționa fără un consens asupra a ceea ce este drept, respectiv incorect. Activitatea comună a oamenilor nu poate fi disociată de conceptul de moralitate. Morala istorică și nu dreptul, a fost prima formă de reglare a relațiilor dintre oameni. O importanță deosebită capătă această formă a reglării relațiilor umane în societatea democratică, în care lipsește controlul strict al statului față de gospodărire sau altă activitate umană.

Ramura filosofiei care are drept obiect de studiu morala este etica. În literatură, de regulă, se consideră că aspectele *etice* (termen grecesc) sunt oglindite în relațiile sociale, iar cele *morale* (termen latin) – în evaluarea internă (lăuntrică) a personalității. Dar în ambele cazuri este vorba despre bine și rău, corect și incorect, adevărat și fals.

Problematika eticii în afaceri are o istorie tot atât de veche precum cea a antreprenoriatului. De la Codul lui Hammurabi și până astăzi antreprenori, manageri, întreprinzători de tot felul își pun mereu aceleași întrebări:

- Ce este „corect”, „just”, „responsabil”?
- Este morala compatibilă cu afacerile?
- Etica este doar un mof, un element de cost, sau e generatoare de profit?

Întrebările pot continua. În condițiile în care unitățile economice controlează importante riscuri umane, materiale și informaționale, aceste întrebări devin din ce în ce mai presante. Răspunsurile cât mai clare sunt extrem de necesare, în condițiile în care deciziile luate la diferite niveluri manageriale pot avea consecințe nedorite, imprevizibile, uneori necontrolabile asupra unor oameni, grupuri etc.

Accentul pus, în ultimii ani, pe etica în afaceri se datorează schimbărilor rapide în domeniul forței de muncă, ca rezultat al apariției noilor tehnologii, internaționalizarea afacerilor, impactul diferiților factori economico-sociali și politici atât asupra sectorului privat, cât și asupra celui public. Etica în afaceri a devenit o temă despre care țin să se informeze multe companii pentru a obține încrederea opiniei publice. Drepturile salariaților, practicile de corupție, protecția mediului sunt doar câteva aspecte care preocupă managerii ce urmăresc să ocupe o bună poziție pe piață și să obțină profituri pe termen lung, respectând în același timp, regulile comunității în care își desfășoară afacerile. În activitatea de zi cu zi, ei se confruntă cu numeroase probleme de ordin moral. Situațiile complexe

care obligă managerii să ia o decizie pentru a asigura comportamentul etic atât în interiorul organizației, cât și în relațiile acesteia cu mediul extern îi pun deseori în dilemă. În astfel de situații, ei nu își pot da seama foarte clar cum trebuie să acționeze corect. Mișcarea pentru includerea studiului eticii ca pe o parte esențială a instruirii de management a început în anii '70, s-a dezvoltat semnificativ în anii '80 și se așteaptă să-și continue dezvoltarea și în noul secol. Deși inițial negată și considerată incompatibilă cu performanțele economice, etica afacerilor s-a impus ca o condiție a dezvoltării, a succesului. Cu toate acestea studiile arată că opt din zece manageri consideră că businessmanii încalcă normele etice în practica de afaceri, iar aproximativ unul din patru consideră că respectarea normelor etice împiedică o carieră de succes.

Domeniile la care se referă responsabilitățile etice ale firmei și aspectele implicate pot fi sintetizate astfel:

- clienți (calitatea produselor și serviciilor; informații asupra conținutului produselor; prețul; responsabilități și servicii după vânzare; rezolvarea reclamațiilor);
- salariați (tratarea echitabilă în probleme de angajare, promovare, concediere, salarii, premii, sancțiuni);
- proprietari (profituri, riscuri, promovarea intereselor acestora; informarea lor corectă privind situația existentă);
- furnizori (condițiile de achitare, schimb de informații, calitatea produselor);
- concurenți (metode de competiție, stima reciprocă);
- comunitate (protejarea mediului, sprijin bănesc și material pentru servicii de sănătate, educație, învățământ, cultură).

A stabili însă ce este și ce nu este etic în afaceri este adesea foarte dificil. Aceasta deoarece standardele morale diferă de la un individ la altul, de la o comunitate la alta, în funcție de sistemele etice de viață, de valorile sau de prioritățile pe care se fundamentează.

Lucrarea de față (ce nu are pretenția de a acoperi întreaga problematică a conceptului studiat) este structurată pe șapte capitole în care se dorește a răspunde cerințelor unei analize moderne a eticii afacerilor, precum și dezvoltarea unor subiecte menite să întregesc aspecte legate de evoluția acestui concept în România ultimilor ani.

Cap. 1 - Etica afacerilor, concept interdisciplinar

1.1. Sociologia și Economia – o filiație istorică

1.1.1. Sociologia – rădăcină a științelor umaniste

Dorința de autocunoaștere dar și de înțelegere a celorlalți a fost stimulul pentru cercetarea vieții sociale și a societății în ansamblul ei. De aceea, primele gânduri despre societate apar odată cu societatea însăși. Aceasta a fost așa-numita „sociologie spontană” care cuprinde ideile și reprezentările oamenilor cu privire la viața lor socială. Normări ale vieții omului în societate le aflăm din „Codul lui Hammurabi”, din „Legile lui Manu”, din „Învățătura lui Ptah-hotep” sau din scrierile Vechiului Testament. Indicațiile din documentele respective urmăreau ordonarea vieții sociale, dirijarea relațiilor dintre indivizi, dintre indivizi și instituții, dintre grupuri și indivizi izolați.

De câteva mii de ani oamenii își trăiesc viața în colectivități mai restrânse sau mai largi. În memoria diferitelor societăți actuale aflăm cunoștințe despre experiențele și practicile lor. Astfel, pentru unele societăți, evenimentele vieții cotidiene nu prezentau mare însemnătate.

Viața egiptenilor antici era subordonată vieții viitoare, viitorului mormânt, post-existenței. Nici în India antică evenimentele cotidiene nu aveau semnificație deosebită, fiind considerate “iluzii”. În China însă, faptele concrete ale vieții de zi cu zi erau consemnate, analizate, pentru ca pe această bază să se poată asigura “pacea socială”.

Herodot, “părintele istoriei” a reconstruit ordonat fapte sociale ale timpului său și ale trecutului pentru a evidenția relații cauzale între ele. Tucidide a considerat că trebuie să completeze analiza cauzelor economice și sociale ale faptelor și fenomenelor cu analiza psihologiei oamenilor. Grecii au căutat explicații fundamentate logic pentru acțiunea oamenilor și desfășurarea fenomenelor.

De la Platon și Aristotel aflăm ideea “veșniciei reîntoarceri” (naștere, creștere, dezvoltare, maturizare, îmbătrânire, moarte, reînviere). Lumea existentă, spunea Platon, este o reflexie a Lumii Ideilor. În „Republica” și „Legile”, el a sintetizat caracteristicile “cetății ideale” și a propus și mijloace

cu care ar putea fi instituită. În „Politica”, Aristotel a descris constituirea societății ca pe un fenomen natural, firesc: societatea este necesară; omul trăiește în societate; cel care nu poate trăi în societate, sau nu are nevoie de ea ca să trăiască, este ori un monstru, ori un zeu.

Însă termenul de sociologie a fost folosit pentru prima dată mult mai târziu. Auguste Comte definește sociologia (în 1832) ca fiind studiul științific sau pozitiv al faptelor sociale. Sociologia a căpătat însă, de atunci, multiple definiții datorită complexității obiectului ei și evoluției doctrinei interne.

Deși nu există un acord unanim în ceea ce privește perioada constituirii sociologiei ca știință a societății (lat. socius = „social”, gr. logos = „știință”), cei mai mulți istorici ai sociologiei consideră că aceasta s-a născut odată cu maturizarea societății capitaliste, în secolul al XIX-lea, deci înăuntrul epocii moderne, și se înscrie în efortul mai amplu al filosofiei occidentale de a elabora o *etică* socială seculară, rațională. Prin urmare, sociologia apare ca unul din rezultatele procesului de făurire a modernității, ea fiind știința care își asumă explicit ca obiect de studiu și cercetare noua realitate social-istorică pe care o reprezintă lumea modernă.

Cu toate acestea, meditația asupra societății, caracteristică perioadei imediat anterioare, este apreciată ca fiind sociologică, deși ea ar aparține protosociologiei, în care sunt incluse elaboratele teoretice ale unor filosofi, istorici, teologi sau reprezentanți ai unor științe ale naturii. Se consideră ca reprezentanți ai protosociologiei: Montesquieu și Rousseau, în Franța; Hobbes, Hume, Locke, Ferguson și Smith, în Anglia; Machiavelli, în Italia; I.H. Rădulescu, S. Bărnăușu, M. Kogălniceanu, în România.

Iată cum sociologia (fie că vorbim despre cea spontană, fie despre protosociologie) a reprezentat (cu mult înainte ca termenul să fi existat măcar) fundamentul dezvoltării științelor umaniste cunoscute astăzi.

Procesul de constituire a sociologiei ca știință a fost expresia unor necesități de ordin social-pragmatic, politic și teoretic, generate de nașterea și dezvoltarea societăților industriale, de maturizarea societății capitaliste, de problemele noi, social-umane, care capătă amploare în epoca modernă și contemporană. Alain Touraine scria că „Sociologia s-a născut din revoluția industrială. Dacă filosofia politică, a cărei influență asupra sociologiei a rămas întotdeauna considerabilă, are o istorie mai lungă, nu se poate contesta că puternica răvășire produsă de apariția industriei mecanizate – mai întâi, în Anglia, apoi în cele mai multe din societățile naționale – a provocat o dezvoltare fără precedent a gândirii și a studiilor sociale, stimulate de conștiința necesității de a putea sesiza aproape imediat cauzele schimbărilor sociale”¹.

¹ Touraine, A. - *Sociologie de l'action*, Paris, Seuil, 1965;

În științele socioumane și comportamentale, formate deja până la jumătatea secolului al XIX-lea, s-a acumulat o masă enormă de date și informații cu privire la diferitele laturi și aspecte ale vieții sociale. Datele, informațiile, descrierile acumulate nu mai puteau fi integrate sau explicate prin metodele oferite de filosofia istoriei sau filosofii sociale. Pe de altă parte, aceste colecții de date și informații nu constituiau, prin ele însele, o alternativă la sistemele speculative, ele neputând reprezenta o explicație teoretico-științifică a proceselor fundamentale din societate, a genezei, structurii, dinamicii, legităților și funcționalității lor. Era necesară, așadar, în sistemul științelor, o nouă construcție teoretică, elaborarea unei științe, care să studieze societatea în ansamblul ei, dar și în diversitatea sa concretă, în structura și dinamica sa, o știință construită nu pe cale speculativă și moral-normativă, ci prin generalizarea datelor concret-istorice și integrarea lor într-un sistem conceptual și epistemologic specific.

Această nouă construcție științifică, opusă atât idealismului speculativ al filosofiei sociale tradiționale, cât și simplei descrieri a societății, este **sociologia**.

Traian Herseni susținea că „dacă sociologia este o știință care se dezvoltă pe liniile mai multor curente și școli, cel mai bun mijloc de introducere în această știință nu poate fi decât înfățișarea doctrinelor ei fundamentale”². Din aceeași perspectivă, sociologia este definită ca „știința societăților omenești, așadar a tuturor formelor de coexistență sau conviețuire umană”³.

Dar ca știință a vieții sociale, sociologia este la rândul ei antrenată în procesele vieții, activității și societății umane. Sociologul este un produs și un prizonier al epocii sale pe care o slujește și o iubește. De aceea sociologia nu este pe deplin obiectivă, având inerente elemente subiective ale omului care a produs-o. Unul dintre eforturile sociologiei ca știință, dacă vrea să rămână obiectivă, este critica doctrinelor sociologice pentru a discerne ceea ce este universal valabil și corespunde adevărului științei. Indiferent de orientările ei, sociologia trebuie să se impună ca o construcție teoretică coerentă având la bază propriul sistem conceptual elaborat și larg recunoscut.

1.1.2. Fundamente sociologice ale economiei

Chiar de la originile sociologiei, s-au înregistrat dificultăți de delimitare între sociologie și economie politică, fapt remarcat încă din controversa dintre Auguste Comte, pe de o parte, supranumit „întemeietorul

² Herseni, T. - *Sociologie*, Ed. Științifică și enciclopedică, Buc., 1982;

³ Idem;

sociologiei” (cel care considera sociologia ca fiind “regina științelor” deoarece o vedea ca pe cea mai complexă știință apărută în istoria cunoașterii și susținea că sociologia înglobează economia politică) și John Stuart Mill, pe de altă parte, (adeptul ideii că sociologia și economia politică au același statut epistemologic).

În aceeași ordine de idei, fiziocrații (cei care au “pregătit terenul” pentru apariția liberalismului clasic englez, prima megatendință în istoria gândirii economice) pot fi considerați precursorii sociologiei moderne⁴: ei au arătat pentru prima oară că fenomenele economice, ca și cele sociale, au o regularitate, o desfășurare obiectivă, fiind independente de voința omenească, precum și faptul că există în societate o ordine naturală după care se conduce viața socială, în mod necesar, determinat. Pornind de la considerarea strictă a fenomenelor economice, fiziocrații și-au extins deducțiile până la societate în general, pregătind cercetările sociologiei de mai târziu.

Anterior fiziocraților, a căror paradigmă științifică era pământul, mercantiliștii au promovat ca paradigmă – banul și rolul economic și social al acestuia.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Adam Smith, primul mare economist clasic lansat, în una din cele mai importante lucrări ale sale și ale gândirii economice – “Avuția națiunilor” (1776) - conceptul de om economic. Astăzi, s-a uitat faptul esențial că el a scris nu numai „Avuția națiunilor”, în care pornește de la ipoteza că omul ar fi strict individualist și egoist, ci și o a doua mare lucrare, prin care Adam Smith întregea analiza făcută lumii: „Teoria sentimentelor morale”, care are alt punct de plecare: profund umanist, moral și altruist. Astăzi, declarându-se ipoteza lui din „Avuție” drept singura bază de desfășurare a activității în societate, se poate promova mai ușor un soi de darwinism social, folositor unora, dar dăunător mării majorități a populației, prin care statului îi mai rămâne doar rolul să guverneze acumularea primitivă a capitalului și goana după profit, oamenii comportându-se unii față de alții, așa cum spuneau anticii, ca lupii (Homo homini lupus).

Deși începând cu prima parte a secolului al XIX-lea (mai exact cu Auguste Comte) Sociologia și Economia s-au dezvoltat ca științe separate, liantul dintre ele a rămas viu și s-a materializat nu mult mai târziu prin nașterea unei noi discipline, sociologia economică, ce împrumută concepte cheie, metode și tehnici din sociologie și economie politică deopotrivă, dar și din alte discipline socio-umane.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, câteva decenii după prezența în lucrările lui Menger, Jevons și Walras a teoriei utilității marginale, originile sociologiei economice pot fi găsite atât în operele lui Max Weber, Emile

⁴ Ralea, M. - *Introducere în sociologie*, Casa Școalelor, Buc. 1944;

Durkheim, cât și în ultimele scrieri ale lui Karl Polanyi. Acesta din urmă a construit o dialectică a societății și a economicului, bazată pe convingerea că perspectiva socială asupra economiei poate fi urmărită din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, începând cu Montesquieu⁵.

Iată cum vede K. Polanyi orientările istorice ale perspectivei sociale asupra economiei:

Tabel 1.1. – Perspective sociale asupra economiei, după K. Polanyi

<p>1. Abordarea societală originală Montesquieu – 1748 Fr. Quesnay – 1758 A. Smith - 1776</p> <p>2. Abordarea economică originală Townsend – 1786 Malthus – 1798 D. Ricardo – 1817</p> <p>3. Revenirea la abordarea societală Carey – 1837 List – 1841 Marx – 1859</p> <p>4. Revenirea la abordarea economică K. Menger – 1871</p> <p>5. Sinteza 3 + 4 Max Weber - 1905</p>
--

Sursa: **Lisette Coandă**, *Elemente de sociologie economică*, Ed. Expert, 2002

Diferențele și confruntările dintre diferite școli și abordări sociologice au afectat sociologia economică. Max Weber, de exemplu, era sceptic în legătură cu noțiunea de sistem aplicată economiei sau societății, în timp ce Parsons nu percepea societatea decât ca pe un sistem, economia fiind unul dintre subsistemele sale.

Conturarea pregnantă a sociologiei economice a atins un nivel ridicat abia la jumătatea secolului XX, o dată cu lansarea lucrării „Economy and Society” (1956) a lui Talcot Parsons și Neil Smelser. Urmărind acțiunea spiritului de sintetizare a științelor economice pe de o parte și a sociologiei pe de altă parte, autorii și-au propus să realizeze o apropiere a acestora în cadrul teoriei generale a sistemelor sociale și chiar mai mult, o integrare între aceste două ramuri teoretice ale științelor sociale. Acest deziderat pornea de la teza conform căreia teoria economică reprezintă un caz special al teoriei sistemelor sociale. Pe baza aspectelor teoretice ale sistemului și

⁵ Coanda, Lisette - *Elemente de sociologie economică*, Ed. Expert, Buc., 2002;

evidențiind conceptele economico-teoretice, Parsons și Smelser au analizat delimitările și procesele de schimb dintre economie și alte subsisteme sociale. Cei doi sociologi au analizat într-un sistem integrat atât structura instituțională a economiei, dar și procesele economice și chestiunea complexă a creșterii economice.

Neil Smelser a realizat, împreună cu Richard Swedberg, o comparație multicriterială între sociologia economică și economie, cu scopul de a lămuri natura specifică a perspectivei sociologice asupra economiei.

Tabel 1.2. – Comparația între sociologia economică și economie

CRITERII	SOCIOLOGIA ECONOMICĂ	ECONOMIA
<i>Conceptul de actor social</i>	Actorul social este influențat de ceilalți actori sociali și este parte a unor grupuri sociale, a societății.	Actorul social nu este influențat de alți actori sociali (individualismul metodologic).
<i>Acțiunea economică</i>	Utilizează numeroase și diferite tipuri de acțiune economică, incluzând și acțiunile raționale; raționalitatea este o variabilă printre altele.	Toate acțiunile economice sunt resupuse a fi raționale; raționalitatea este o ipoteză.
<i>Factori care limitează acțiunea</i>	Acțiunile economice sunt limitate de lipsa resurselor, de organizarea socială și de structura sensurilor acțiunilor economice.	Acțiunile economice sunt limitate de preferințe, de lipsa resurselor și de tehnologie.
<i>Relația economie-societate</i>	Economia este percepută ca parte integrantă a societății; societatea este cadrul principal de referință.	Piața și economia sunt cadrele de referință; societatea este „dată”.
<i>Scopul analizei</i>	Descriere și explicație, rar predicție.	Predicție și explicație, rar descriere.
<i>Metodele folosite</i>	Numeroase și diferite, incluzând metoda istorică, metoda comparativă; informațiile sunt produse de analist (dirty hands)	Formale, îndeosebi construire de modele matematice. Nu folosește informații, nici din cele oficiale (clean hands)
<i>Tradiția intelectuală</i>	K. Marx, M. Weber, E. Durkheim, J. Schumpeter, K. Polanyi, N. Smelser; clasicii sunt constant interpretați și constituie obiect de studiu pentru studenți.	A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill, A. Marshall, J. M. Keynes, P. Samuelson; clasicii aparțin trecutului, accentul este pus pe teoria actuală și pe realizări.

Sursa: **N. Smelser, R. Swedberg**, *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press, 1994; (Preluare din **Lisette Coandă**, *Elemente de sociologie economică*, Ed. Expert, 2002)

Sociologia economică se numără printre sociologiile speciale. Sociologia specială este orientată spre utilizarea prezentării problemelor, noțiunilor și concepțiilor teoretice ale sociologiei generale precum și metodelor cercetării sociologice experimentale în direcția cercetării aspectelor socio-culturale ale diferitelor subsisteme și câmpuri de probleme ale vieții în comun în societate. Așadar sociologia economică servește la cercetarea aspectelor socio-culturale ale subsistemului economic, cercetare fundamentată teoretic și orientată practic. Sociologia economică se limitează nu numai la analiza legăturilor structurale ci se străduiește să cerceteze procesele, comportamentele și tendințele fenomenelor pe o perioadă mai mare de timp.

“Sociologia economică generală tratează aspectele socio-culturale ale fenomenelor economice, determinantele socio-culturale ale acțiunii economice, interdependența dintre economie, societate și cultură, interdependențele dintre subsistemul economic și alte subsisteme, elementele, problemele și consecințele dezvoltării economice”⁶.

Sociologia economică generală se ramifică într-o serie de sociologii speciale, care pot fi funcționale, sectoriale și istorice.

În cadrul sociologiilor economice funcționale deosebim: sociologia managerială, sociologia muncii și a serviciului, sociologia administrației și a organizației, sociologia tehnicii, sociologia pieței și a consumului, (inclusiv sociologia marketingului, a reclamei, a întreprinderii, în special a comportamentului în cadrul agentului economic).

Sociologiile sectoriale cuprind: sociologia agrară, sociologia industrială, sociologia sectorului terțiar.

Sociologiile economice istorice cuprind aspecte ale epocilor timpurii ale istoriei economice și precizează din punct de vedere istoric forme corespunzătoare ale economiei din trecut (economia Evului Mediu, economia Renașterii etc.)

Astăzi se remarcă importanța deosebită de care se bucură sociologia economică, în principal datorită unor factori cum sunt ⁷:

- elementele teoretico-economice care erau bazate pe cunoștințele social-psihologice s-au apropiat în urma unui proces de formalizare și matematizare de realitate. Într-o lume care devine din ce în ce mai complexă, atât economiștii și întreprinzătorii cât și politicienii și administratorii vieții sociale, au nevoie de o bază științifică integratoare, multidisciplinară, care nu se limitează la teorii și modele economice ci conține rezultatele cercetărilor în domeniile socio-cultural, psihologic și politic.

⁶ Tanțău, R., M. - *Sociologie economică*, Ed. ASE, Buc., 2002;

⁷ Idem;

- în viața economică domeniile marketing, vânzări, reclamă, desfacere, au devenit câmpuri de decizie în care succesul depinde într-o măsură din ce în ce mai mare de evaluarea practică a metodelor sociologice și social-psihologice.
- creșterea nivelului de dependență a succesului managerial de creativitate și pregătirea forței de muncă necesită adaptarea științei conducerii la orientările sociologico-psihologice.
- serviciile publice se apropie din ce în ce mai mult de economia liberă, astfel încât cercetătorul din domeniul științelor sociale trebuie să acorde sociologiei economice o semnificație cât mai largă.
- calitatea vieții umane depinde într-o mare măsură de dezvoltarea economică și de nivelul de trai, care la rândul lor sunt influențate în mod nemijlocit de mediul natural. Procesele și fenomenele economice sunt subordonate constrângerii orientărilor de valoare, în special valorilor socio-umane (etica, echitatea, solidaritatea). În această interdependență complexă de probleme se ajunge la o încheiere a premiselor socio-culturale, a posibilităților de modelare și acțiune a proceselor economice în favoarea unei dezvoltări generale acceptată din punct de vedere ecologic și social.

1.2. Elemente de sociologie a afacerilor

1.2.1. Sociologia organizațională și eficiența economică

Conform DEX, organizația este definită ca fiind o „asociație sau o instituție socială care reunește oameni cu preocupări și uneori cu concepții comune, constituită pe baza unui regulament, a unui statut etc. în vederea depunerii unei activități organizate și realizării unor scopuri comune”. Când spunem „organizații” ne referim în principal la întreprinderi economice dar și la partide politice, școli, instituții de cercetare, armată, spitale etc. Secolul XX, secol al emancipării relațiilor interumane este, printre altele, și secolul înfloririi rapide a organizațiilor. Prin ele însele organizațiile prezintă o orientare structurată spre realizarea cât mai eficientă a finalităților lor, caracteristică pe care o găsim în mod special în cazul agenților economici. Acest fapt a conferit cercetătorilor de sociologie a organizațiilor mai mult o

orientare aplicativă, constructivă. În literatura de specialitate există mai puține studii descriptiv-explicative și mai multe centrate pe tema administrării, managerierii organizațiilor în vederea obținerii eficienței mult dorite.

Deși foarte diferite între ele din punctul de vedere al tipului de finalități urmărite și, în consecință, al procesului „tehnologic” utilizat, organizațiile prezintă foarte multe aspecte comune din punctul de vedere al formei lor sociale. Din acest motiv, s-a constituit o disciplină distinctă care tratează aspectele comune lor. Abordarea problemelor ce vizau structura organizației ca întreg a însemnat o reformulare și o reasezare a ideilor și principiilor dezvoltate de teoreticienii clasici (Taylor, Fayol, Weber). Întrucât majoritatea celor care s-au preocupat de aceste probleme erau sociologi (spre deosebire de teoreticienii Resurselor Umane care erau în principal psihologi) orientarea dezvoltată de ei devine cunoscută sub numele de sociologie organizațională sau sociologia organizațiilor complexe. Domeniul de studiu al sociologiei organizaționale vizează în principal așa numitele aspecte formale ale organizației: reguli scrise, canale de comunicare și recompense. Dar subiectul de cel mai mare interes se referă la modul în care organizația se adaptează la cerințele tehnologiei și ale mediului extern. Organizațiile industriale reprezintă de departe cazul cel mai investigat. Din acest motiv există o mare suprapunere între sociologia industrială și sociologia organizațională. În fapt, se poate chiar considera că sociologia organizațională reprezintă o încercare de extindere pentru cazul oricărei organizații a rezultatelor obținute din analiza întreprinderilor.

Se pot distinge două mari arii problematice ale sociologiei organizaționale⁸:

- analiza organizației ca *sistem social* și
- relația dintre *organizație și societatea globală* din care aceasta face parte.

Datorită presiunilor spre perfecționare a performanței organizaționale, în situația unui mediu relativ stabil structurat, atenția a căzut pentru început pe analiza modalităților de organizare. De abia în ultimii ani interesul pentru analiza relațiilor dintre societatea globală și organizație a crescut, conturându-se tot mai clar necesitatea unor modificări macro-structurale ale modalităților de orientare, coordonare și stimulare a performanțelor organizaționale.

Organizația ca sistem social

Putem identifica două abordări distincte, dar complementare, care își concentrează atenția asupra celor două aspecte ale organizațiilor⁹:

⁸ Scott, R., W., (coord.) - *Instituții și organizații*, Collegium, Editura Polirom, Iasi, 2003;

⁹ Vlăsceanu, M. - *Organizații și comportament organizațional*, Collegium, Editura Polirom, Iasi, 2008;

- a. *structurile organizaționale* - respectiv modalitățile specifice ale organizării activităților membrilor astfel încât să se obțină o eficiență sporită
- b. *organizațiile ca sisteme social-umane*, compuse din indivizi, cu motivațiile lor, care intră în relații interpersonale, formând grupuri sociale

În *analiza structurilor organizaționale* putem desprinde mai multe faze. În primele decenii ale secolului XX s-a dezvoltat managementul științific clasic (Frederick Taylor, Henri Fayol, Luther Gulick, Lyndall Urwick) al cărui principal obiectiv a fost identificarea principiilor unei organizări eficiente, raționale a agentului economic. Problemele examinate erau de tipul: diviziunea muncii și a responsabilităților, organizarea ierarhică a conducerii activității, modalitățile de realizare a controlului etc. Paralel cu această mișcare, în sociologie de această dată, se conturează influența teoriei a birocrăției a lui Max Weber (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 1921). În fapt intenția lui Weber, similară cu cea a întemeietorilor managementului științific clasic, era de a răspunde la întrebarea: care sunt caracteristicile unei organizări raționale care să asigure realizarea scopurilor propuse? Soluțiile identificate, fiind o generalizare a practicilor în curs de cristalizare, erau și ele în mare măsură similare: formularea de reguli generale și impersonale, disciplină strictă în aplicarea regulilor și procedurilor, sistem ierarhic de diferențiere a autorității, cu competențe strict delimitate, carieră în care promovarea se bazează pe vechime și merit, salariu fix, diferențiat în raport cu poziția în organizație. Weber utiliza pentru a desemna acest mod rațional de organizare, considerat de el a fi unica posibilitate de atingere efectivă a obiectivelor, termenul de **birocrăție**.

Încă de la sfârșitul anilor '30 a început să devină tot mai clar faptul că forma de organizare propusă atât de managementul științific clasic, cât și de Weber este departe de a fi rațională și eficientă așa cum s-a crezut. Au fost puse în evidență consecințe secundare negative ale modelelor propuse, faptul că tendințele patologice desemnate în mod curent prin termenul de birocrăție reprezintă caracteristicile structural inevitabile, incluse în principiile fundamentale de organizare. În analiza lui, sociologul Robert Merton argumenta că cerința de a impune reguli generale și impersonale generează inevitabil ritualism, orientare defensivă, rigiditate, dificultăți în a răspunde adaptat cerințelor publicului¹⁰.

Reluând punctul de vedere cristalizat la începutul anilor '30 de către Elton Mayo, Herbert A. Simon promovează o cu totul altă imagine a organizațiilor, fondată pe de o parte pe considerarea proceselor sociale și

¹⁰ Merton, R., K. - *On Social Structure and Science, The Heritage of Sociology* Chicago and London: University of Chicago Press, 1996;

psihologice care au loc în cadrul organizației, iar pe de altă parte pe principiul raționalității limitate, contribuție majoră pe care el a adus-o la înțelegerea raționalității sistemelor sociale complexe¹¹. Despărțirea de birocratie ca ideal de organizare rațională este definitivată de Michel Crozier care argumentează că birocratia, idealizată de managementul științific clasic, reprezintă mai degrabă o modalitate defensivă de organizare ca răspuns la un mediu extrem de complex. Birocratia este după sociologul francez, „o organizație care nu-și poate corecta comportamentul învățând din erorile sale”¹².

Din anii '60 încep să apară alternative la teoria de mai sus. Tom Burns și G.M. Stalker introduc două modele distincte de organizare: modelul mecanicist, aproximativ modelul promovat de managementul științific clasic și de Weber, și modelul organic, caracterizat printr-o organizare mai flexibilă, care se definește și se redefinește rapid în funcție de problemele de soluționat și de solicitări, care evită structurile rigide, bazate pe norme și reguli fixe, flexibilizează relațiile ierarhice scurtcircuitându-le atunci când este nevoie¹³. Ideea este dezvoltată într-o importantă lucrare a lui P.R. Lawrence și J.W. Lorsch, în care se argumentează că în funcție de diferențele de mediu, atât organizațiile cât și departamentele care le compun pe acestea trebuie să adopte structuri organizaționale diferite¹⁴. Căutarea unor structuri organizaționale flexibile, care să stimuleze inovarea și totodată obținerea de înalte performanțe reprezintă o temă centrală a sociologiei actuale a organizației.

Paralel cu căutarea unor structuri organizaționale adecvate, sociologii și-au concentrat atenția asupra *organizației ca sistem social-uman*. Studiile întreprinse la începutul anilor '30 la uzinele din Hawthorne sub conducerea lui Elton Mayo au scos în evidență încă o limită importantă a modelelor clasice de organizare: ele aveau ca suport o imagine simplificată asupra omului (homo oeconomicus), utilizând doar motivatori extrinseci (recompense și pedepse); în plus, ele ignorau complexe procese psihosociale care au loc în interiorul organizației¹⁵. Atitudinea față de muncă, față de întreprindere sunt motivatori cel puțin la fel de puternici ca cei materiali. Grupul de muncă are un rol extrem de important și, în mod

¹¹ Simon, Herbert A. - *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*, The Free Press, Collier Macmillan Publishers, London, UK, 1976;

¹² Crozier, Michel - *Le phénomène bureaucratique*, Paris, Editions du Seuil, 1963;

¹³ Burns, T., Stalker, G., M. - *The Management of Innovation*, Oxford University Press, 1994;

¹⁴ Lawrence, P., R., Lorsch, J. W. - *Organization and Environment: Managing Differentiation and Integration*. Boston, MA: Harvard University, 1967;

¹⁵ Mayo, E. - *The Human Problems of an Industrial Civilization*, Routledge Publishing House, London, 2003;

special, stilul de conducere. Mișcarea „relațiilor umane” a pus problema creării unui climat uman pozitiv, suportiv, condiție esențială a unei întreprinderi cu performanțe ridicate.

Studiile de psihologie socială a grupurilor, inițiate în mod special de Kurt Lewin în anii '40-'50, au oferit un mediu favorabil de dezvoltare a unei asemenea abordări. Ceea ce se caută este promovarea unui nou mod de organizare social-umană a agenților economici, fondată pe principiile științelor sociale și umane care să ofere o motivare ridicată și o orientare activă, creativă. După război, orientarea relațiilor umane va fi amplificată și cunoscută mai ales sub denumirea „utilizare a resurselor umane ale întreprinderii”¹⁶. În acest context Chris Argyris cristalizează ideea Dezvoltării Organizației ca proces controlat, orientat de specialiști, de transformare a organizațiilor existente într-un nou tip de structură, bazată pe principiile științelor social-umane, care să utilizeze eficace resursele umane¹⁷. Deși “mișcarea resurselor umane” a condus la idei importante și rezultate semnificative pentru înțelegerea comportamentului de conducere, prin anii '60 au început să apară din ce în ce mai multe preocupări pentru un alt mod de abordare. Relațiile umane au fost prea des propovăduite și percepute ca un mijloc de a stoarce mai multă muncă de la subordonați prin angajarea lor într-o formă de curtoazie industrială. Esența problemei este că în fapt conducătorii apără un stil democratic de conducere îndoindu-se în același timp de capacitățile subunităților de a aduce contribuții eficiente. Promotorii acestei mișcări considerau că problemele create de organizații erau în mare parte limitate la consecințele psihologice ale relațiilor interpersonale proaste în cadrul lor. Rezultatele cercetărilor au dovedit însă că buna funcționare a relațiilor interpersonale nu este relevantă în orice situație de muncă sau în orice tip de organizație. A devenit din ce în ce mai evident că este necesar să fie analizate și alte aspecte care ar putea influența eficiența organizațională. În acest context, o serie de cercetători au început să-și îndrepte interesul spre analiza unor probleme legate de structura organizațiilor în care sunt integrate comportamentele individuale sau de grup.

Deși proiectul constituirii unui nou tip social-uman de organizație a rămas o aspirație întrucâtva utopică, această orientare a contribuit major la schimbarea organizațiilor. Astăzi, în locul ierarhiei autoritare, fie ea și rațională, cu norme și reguli generale dar stricte, sunt promovate forme democratice de conducere.

Dacă inițial conducerea democratică era considerată mai mult ca participare la „locul de muncă”, o creștere a controlului fiecărui membru al

¹⁶ Likert, R. - *New Patterns of Management*, McGraw-Hill Publishing House, New York 1961;

¹⁷ Argyris, C. - *Personality and Organization*, HarperCollins Publishing House, 1957;

organizației asupra deciziilor care îi afectează activitatea, cât și asupra organizației în ansamblul său¹⁸, în ultimul timp se promovează o participare în diferite forme a membrilor organizației la conducere (democrația industrială). A devenit însă clar că, în ultimii ani, problema fundamentală este aceea a proprietății (pentru că ea generează responsabilitate). În ultimii ani putem găsi diferite forme de participare a salariaților la proprietate, mergându-se până la întreprinderi aflate integral în proprietatea salariaților.

Organizația în relație cu societatea globală

Rezultatele cercetărilor realizate începând cu a doua jumătate a secolului XX au demonstrat că nu există principii universale valabile pentru determinarea unei structuri organizaționale eficiente. Aceleași principii pot conduce la rezultate diferite în situații diferite. Totodată s-a demonstrat că problema eficienței organizațiilor trebuie abordată din perspectiva gradului de adecvare dintre structura organizațională, mediu și tehnologie. Într-un studiu dedicat evoluției teoriilor despre organizații publicat în anii '70, sociologul Ch. Perrow a prezentat următoarele două aspecte ilustrative în acest sens¹⁹:

1. O mare parte a variației din comportamentul unor firme depinde de mediu. Managerii au devenit mai realiști în ceea ce privește gradul limitat de schimbare ce poate fi determinat prin eforturi interne. Aceasta sugerează că impactul unei conduceri mai bune prin ea însăși va fi limitat din moment ce atât de multe lucruri vor depinde de forțele pieței, competiție, legislație, natura forței de muncă, tehnologiile disponibile, inovațiile ș.a.m.d. O altă sursă de variație se referă în mod evident la istoria firmei, sângea și tradițiile ei.

2. Un alt factor important se referă la tipul de muncă realizat în organizație, deci la tehnologie. Dacă munca nu este predictibilă, dacă este nonrutinieră și există un mare grad de nesiguranță cu privire la modul cum trebuie făcută o activitate atunci s-ar putea utiliza și mai bine teoriile care vorbesc despre autonomie, grupuri temporare, canale multiple de autoritate și comunicare ș.a.m.d.

Noul tip de abordare a organizațiilor a pus sub semnul întrebării nu numai rezultatele și ideile dezvoltate în cadrul cercetării Resurselor Umane, dar și modelul weberian al organizațiilor birocratice. A apărut din ce în ce mai evident că principiile weberiene ce statuau virtuțile și raționalitatea organizațiilor birocratice trebuiau reconsiderate în funcție de tipul de

¹⁸ Tannenbaum, A., ed. - *Control in Organizations*, McGraw-Hill Publishing House, New York, 1968;

¹⁹ Perrow, Ch. - *Organizational analysis: a sociological view*, Tavistock publications, London, 1977;

organizație, mediu și tehnologie. Specializarea, diviziunea strictă a muncii, regulile și procedurile formale și impersonale de organizare și conducere nu s-au dovedit a contribui prin ele însele, la creșterea eficienței organizaționale. Rezultatele cercetărilor au evidențiat că structura birocratică de organizare este eficientă doar în anumite situații și anume când sarcinile de muncă sunt bine înțelese de oameni, sunt practicabile și suportive. În alte cazuri însă când tehnologia este normativă iar mediul cu care se confruntă organizația este dinamic și neproductiv este necesar un grad mai scăzut de formalizare și de specializare a muncii.

Perspectiva sociologică asupra organizațiilor poate fi delimitată prin evidențierea câtorva elemente definitorii:

- Organizațiile sunt abordate ca sisteme complexe, deschise. Acest fapt conduce la necesitatea considerării tuturor factorilor cu care ele interacționează.

- Abordarea sociologică este în principal o abordare de contingență, însă orientată pe studierea determinanților impersonali ai structurii spre deosebire de abordarea psihologică ce este conturată în principal pe analiza determinațiilor personale.

- Prezentarea principalelor teorii și orientări cu privire la organizații a evidențiat faptul că studiul organizațiilor a cunoscut un progres remarcabil de la primele teorii apărute la începutul secolului al XX-lea și până la teoriile moderne. În căutarea „celui mai bun model” de organizare, studiul asupra organizațiilor a evoluat de la modelul taylorist al managementului științific (centrat pe organizarea științifică a muncii și conducerii) și modelul birocratic weberian (centrat pe imparțialitate și raționalitate), la teoriile moderne de contingență trecând prin perioada Relațiilor Umane și a managementului participativ.

Concluzia cea mai importantă pe care o putem desprinde din întreaga evoluție a sociologiei organizațiilor este aceea că nu există un model ideal de organizare și conducere, adecvat în orice situație. Perspectiva, orizontul cunoașterii umane asupra organizațiilor a devenit mai complex și mai elaborat, luându-se în considerație mult mai multe alternative cu privire la structura de organizare în funcție de factori cum ar fi mediul, tehnologia sau structura. Organizația nu mai este abordată ca un sistem static de elemente componente, ci ca un sistem dinamic deschis, ale cărui structuri trebuie să se adapteze în permanență mediului în care funcționează.